

AEDILES ȘI QUAESTORES LA ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA

RADU ARDEVAN

Orașele de tip roman erau administrate de colegii de magistrați aleși. Alături de magistrații supremi, deținători ai puterii executive, funcționau întotdeauna și colegii de magistrați inferiori, subordonați ai primilor și însărcinați cu diferite sectoare ale administrației. Cei mai cunoscuți, întâlniți aproape pretutindeni, sunt *aediles* (ori *quattuorviri aedilicia potestate* în așezările cu organizare quattuorvirală) și *quaestores*¹.

Cei doi edili aveau în sarcină îndeosebi administrarea și întreținerea imobilelor orașului și a drumurilor, buna îndeplinire a lucrărilor edilitare, administrarea terenurilor publice, a apeductelor și băilor, ca și a cimitirelor (toate, subsumate de noțiunea *cura urbis*). Tot ei răspundeau de prestarea muncilor obligatorii în folosul statului (*munera*). Alături de magistrații supremi, erau obligați să asigure și să finanțeze jocurile și spectacolele (*cura ludorum*). O altă sferă de competență a lor privea asigurarea aprovizionării (*cura annonae*). În aceste domenii, edili dispuneau și de o jurisdicție minoră².

Quaestores sunt alți magistrați inferiori, de obicei în colegiu de cîte doi. Nu apar în toate așezările urbane; acolo unde există, ei funcționează ca administratori ai finanțelor orașului și sunt subordonați direct magistraților supremi. Mai răspund și de arhivele orașenești și constituie un fel de secretariat al lui *ordo decurionum*³.

Atît *aediles* cît și *quaestores* aveau în subordine numeroși *apparitores*, auxiliari specializați plătiți de oraș⁴. Edilitatea conta ca o demnitate superioară *quaesturii*; un *quaestor* nu avea deloc jurisdicție ori drept de coercițiune și nu beneficia nici de *sella curulis*⁵. Dar, de fapt, cele două

¹ W. Liebenam, *Städterverwaltung im römischen Kaiserreiche*, Leipzig, 1900, p. 263—270; B. Kübler, în *RE*, XIV, 1 (1928), 435—437; F. Abbott, A. Johnson, *Municipal Administration in the Roman Empire*, Princeton, 1926, p. 62, 89; W. Langhammer, *Die rechtliche und soziale Stellung der Magistratus Municipales und der Decuriones*, Wiesbaden, 1973, p. 43 sq.

² W. Kubitschek, în *RE*, I, 1 (1893), 460—462; W. Liebenam, *op. cit.*, p. 265, 302, 371, 402, 408; F. Abbott, A. Johnson, *op. cit.*, p. 62, 141; E. Kornemann, în *RE*, XVI, 1 (1933), 623, 624, 629, 630; W. Langhammer, *op. cit.*, p. 149—156.

³ W. Liebenam, *op. cit.*, p. 265, 328—329; F. Abbott, A. Johnson, *op. cit.*, p. 59, 89; B. Kübler, *op. cit.*, 435, 436; E. Kornemann, *op. cit.*, 624, 628; G. Wesener, în *RE*, XXIV, 1 (1963), 825; W. Langhammer, *op. cit.*, p. 157—161. Vezi și H. Daicoviciu, I. Piso, în *ActaMN*, XII, 1975, p. 160—161; idem, în *RevRHist*, XVI, 1977, I, p. 156—157.

⁴ W. Langhammer, *op. cit.*, p. 59—61.

⁵ Idem, *op. cit.*, p. 57, 58, 161.

colegii aveau — fiecare — aceeași *potestas* și se subordonau la fel magistratilor superiori. Este semnificativ că edilii nu puteau interveni în domeniul de competență al quaestorilor. Într-un *cursus honorum* municipal, ordinea acestor magistraturi inferioare putea varia⁶.

Exercitarea unei asemenea magistraturi conferea calitatea de membru în *ordo decurionum*. Deținătorii lor se recrutau din categoria socială capabilă să exercite funcții municipale, condițiile fiind aceleași ca și pentru toți magistratii și decurionii⁷. Desigur, în inscripții ele nu apar consemnate întotdeauna, dacă titularul a ajuns pînă la magistraturi superioare.

La Ulpia Traiana Sarmizegetusa au existat cu siguranță aceste magistraturi municipale inferioare. Documentația epigrafică este însă destul de redusă. Inscripțiile menționează nouă *aediles* ai coloniei (vezi tabelul I).

Tabelul I

Aediles

Nr. crt.	Nume	Poziție socială	Datare	Surse
1.	M. Opellius Adiutor	dec., aed., IIvir, praef. coll. fabr.	108—117	IDR III/2, 116
2.	(C. Aelius Domitianus Gaurus?)	dec., aed., praef. qq. pro imp., EQ R	161—169	IDR III/3, 245
3.	(Aur.?) Herculanus	dec., aed.	sfr. sec. II	IDR III/2, 7
4.	C. Valerius Surus	praef. coll. fabr., dec., aed., IIvir	222—235	IDR III/2, 124
5.	(C. Valerius?) Valentinus	aed., IIvir, qq. dec., praef. et patr. coll. fabr.	post 222	IDR III/2, 126
6.	L. Antonius Rufus	dec., aed., IIvir	sec. III (?)	IDR III/2, 104
7.	L. Coelius Aelianus	dec., aed.	post 222	IDR III/2, 334
8.	Sex. Valerius Fronto	dec., aed., IIvir flam., praef. (pa- tr. ?) coll. fabr.	?	IDR III/2, 455
9.	P. Vibidius Valentinus	aed., qq	?	IDR III/2, 23

⁶ Idem, *op. cit.*, p. 45, 51, 55, 57.

⁷ W. Liebenam, *op. cit.*, p. 268—270; F. Abbott, A. Johnson, *op. cit.*, p. 59, 84—87, 143, 187, 377; E. Kornemann, *op. cit.*, 622, 629; W. Langhammer, *op. cit.*, p. 43—55, 105—106, 158—161, 182, 197—200.

În ceea ce privește nr. 2, identificarea persoanei este foarte discutabilă⁸. Datarea celor cuprinși la nr. 3 și 7 se poate face doar ipotetic, pe baza ornamentării monumentelor epigrafice⁹, iar a celui de la nr. 6 — numai pe considerente stratigrafice¹⁰.

După cum vedem, instituția este atestată sporadic, deși prezența ei este certă pentru toată durata existenței coloniei. Majoritatea inscripțiilor datează din primele decenii ale secolului III, epocă de mare avânt și înflorire pentru Dacia¹¹.

Deținătorii edilității poartă nume romane și se exprimă în limba latină. Doar pentru unul singur (nr. 1) se poate stabili provincia de origine — Dalmatia, fără ca acest lucru să pună în discuție romanitatea lui.

Doar doi dintre edilii cunoscuți (nr. 3 și 7) nu au mai deținut alte magistraturi. Toți ceilalți au promovat pînă la magistratura locală supremă (duumviratul sau quinquennialitatea), unii exercitînd și alte demnități locale¹². Desigur că, pentru cei mai mulți, edilitatea nu era decît o treaptă într-o carieră municipală completă. Disproporția numerică între atestările edilității și ale duumviratului¹³ subliniază faptul că magistraturile inferioare beneficiau mai rar de consemnare epigrafică.

Trebuie observat că nici unul dintre edilii cunoscuți la Sarmizegetusa nu a deținut onoruri publice în alte localități. Putem crede că acei care și consemnează edilitatea pe inscripții activează într-un orizont strict local, fără aspirații mai mari. O excepție o constituie nr. 2, care pare să fi beneficiat de protecție imperială și care este singurul cavaler dintre aceștia¹⁴.

Mai observăm că, la Sarmizegetusa, edilitatea și quaestura nu apar în același *cursus honorum* (de aceea inscripția lui M. Opellius Adiutor trebuie întregită altfel decît s-a acceptat pînă acum)¹⁵. Asupra acestei chestiuni vom reveni mai jos.

O altă inscripție din capitala Daciei romane menționează un cîntar public, avut în grijă de un libert al orașului¹⁶. Cei doi care au ridicat cîntarul (Aelius Maximus și Ingenuvius Superstes) nu-și declară nici o calitate. Ar putea fi *aediles*, dar lucrul nu e sigur; pot fi și doi *apparito-*

⁸ I. I. Rusu, în *ActaMN*, VII, 1970, p. 519—523; IDR III/3, 245; R. Ardevan, în *ActaMN*, XVIII, 1981, p. 438; idem, în *ActaMN*, XXI, 1984, p. 99.

⁹ Altarul lui L. Coelius Aelianus are pe capitel ornamente similare cu ale inscripțiilor IDR III/2, 222, 223, 246; iar inscripția lui Herculanus prezintă elemente ornamentale similare cu inscripția IDR III/2, 11 (H. Daicoviciu, I. Piso, în *ActaMN*, XII, 1975, p. 163; idem, în *RevRHist*, XVI, 1977, 1, p. 159).

¹⁰ Provine din vechile săpături făcute în for; materialul recoltat cu această ocazie aparține în general secolului III (H. Daicoviciu, D. Aliu, *Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacia Sarmizegetusa*, București, 1984, p. 159—164; I. Piso, Al. Diaconescu, în *ActaMN*, XXII—XXIII, 1985—1986, sub tipar).

¹¹ M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, p. 78, 82, 84—87, 91—93.

¹² R. Ardevan, în *ActaMN*, XXI, 1984, p. 98.

¹³ Idem, *op. cit.*, p. 97—99.

¹⁴ Idem, în *ActaMN*, XVIII, 1981, p. 438.

¹⁵ Constatarea aparține lector dr. I. Piso, căruiua fi adresăm și pe această cale mulțumirile noastre. Chestiunea este dezvoltată în capitolul corespunzător al monografiei *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, aflată în lucru.

¹⁶ IDR III/2, 14. Cuvîntul *conservator* pare a fi mai curînd numele funcției deținute de libertul anonim decît un nume propriu.

res ai acestora¹⁷. Cert este doar faptul că problema era de competență și în subordinea edililor. Lipsa de *praenomina* sugerează datarea acestei inscripții în secolul al III-lea.

*

Quaestores sunt și mai puțin consemnați epigrafic. Dispunem doar de patru inscripții, la care se adaugă două fragmente mici pe care se pot desluși doar cuvintele *quaestor* și *Iivir*¹⁸. Lista *quaestorilor* cunoscuți apare în tabelul II.

Tabelul II

Quaestores

Nr. crt.	Nume	Pozitie socială	Datare	Surse
1.	L. Apuleius Marcus	dec., quaest.	post 170	IDR III/2, 11
2.	M. Pomponius Severus	dec., quaest., patr. coll. fabr.	218—222	IDR III/2, 6
3.	M. Ulpius Gemellinus (?)	EQ R, dec., quaest., Iivir, qq.	incep. sec. III (?)	IDR III/2, 123
4.	L. Valerius Rufus	vet. leg. XIII G., ex bf. cos., dec., quaest., Iivir	?	IDR III/2, 452

Martelarea numelui imperial pe inscripția de la nr. 2 ne face să credem că este vorba de Elagabal. Pentru nr. 3, singurul criteriu de datare îl oferă relativa asemănare cu o inscripție a lui M. Cominius Quintus¹⁹. Perioada cea mai documentată este deci aceeași, epoca Severilor.

La inscripțiile amintite se mai adaugă o dedicație votivă de la Micia, înălțată în numele comunității de *veterani et cives Romani* de un M. Aurelius Tertius (?) *quaestor*. Acesta a fost considerat drept magistrat în *canabae*, ori poate în *pagus Miciensium*²⁰. Întrucît acest *pagus* aparținea Sarmizegetusei²¹, am putea crede că este vorba tot de un *quaestor* al coloniei. Dar piatra este foarte prost conservată, iar lectura rămîne dubioasă²². Preferăm să o lăsăm, deocamdată, în afara atestărilor certe asupra *quaestorilor* Sarmizegetusei.

¹⁷ Calitatea de *apparitor magistratum* era considerată drept o onoare publică minoră, iar deținătorul ei trebuia, ca și magistratii, să plătească o *summa honoraria* (W. Langhammer, *op. cit.*, p. 105—106).

¹⁸ IDR III/2, 117, 144. Inscripția IDR III/2, 461 este foarte greu de descifrat, din cauza deteriorării pietrei; în orice caz, ea nu pare a se referi la vreun *quaestor coloniae* (alături de literele QVAEST se citește și PROC AVGG, ceea ce sugerează o funcție în administrația de stat).

¹⁹ IDR III/2, 107 (formula *ob merita ipsius*); cf. supra, nota 15. Pentru datare, R. Ardevan, *op. cit.*, p. 439—441.

²⁰ IDR III/3, 84.

²¹ D. Tudor, *Orășe, tirguri și sate în Dacia romană*, București, 1968, p. 124—125; M. Macrea, *op. cit.*, p. 145—146; L. Mărghitan, în *SCIV*, 21, 1970, p. 570—594.

²² Nu apare la I. I. Russu, în *SCIVA*, 31, 1980, 3, p. 445—454.

Quaestorii cunoscuți au toți nume române; unul singur (nr. 3) provine dintr-o familie de cetățeni noi, de după cucerirea Daciei. Doi din cei patru atestați acced la duumvirat (la aceștia se adaugă fragmentele epigrafice menționate anterior)²³. O altă inscripție (nr. 1) este înălțată de quaestor în momentul conferirii acestei magistraturi, care putea fi urmată de altele²⁴. Putem deduce că și quaestura conta îndeosebi ca o treaptă spre un *cursus honorum* complet.

Unul dintre deținătorii acestei magistraturi e veteran, fost beneficiar (nr. 4), iar un altul chiar membru al ordinului ecvestru (nr. 3). Nici unul nu depășește însă nivelul municipal, nu deține demnități în alte orașe.

*

La Ulpia Traiana Sarmizegetusa nimeni dintre quaestorii cunoscuți nu a fost și edil. Deși dispunem de câteva *cursus honorum*, cele două magistraturi nu se întâlnesc²⁵ (spre deosebire de situația curentă în orașele romane²⁶). Credem că această stare de lucruri reflectă o trăsătură specifică organizării municipale din capitala Daciei. Probabil că edilitatea și quaestura, ambele magistraturi inferioare, nu erau amândouă obligatorii pentru a accede la duumvirat; ajungea exercitarea uneia dintre ele²⁷. O asemenea prevedere va fi trebuit să fie consemnată în *lex coloniae*; după cum se știe, constituțiile municipale romane, destul de uniforme și plecând toate de la *lex Iulia municipalis*, pot avea și suficiente trăsături particulare²⁸. Cazul Ulpiei Traiana Sarmizegetusa, pentru care deocamdată nu putem cita analogii, nu este deloc neverosimil. O asemenea organizare ar putea documenta intenția întemeietorului de a facilita accesul la magistraturile superioare, deci de a stimula promovarea socială.

Cu numai patru excepții²⁹, izvoarele epigrafice de care dispunem sunt inscripții onorare, cu caracter personal. Numai în două cazuri apar referiri la atribuțiile magistraților; L. Apuleius Marcus menționează calitatea sa de șef al cancelariei orașului³⁰, iar inscripția celor doi magistrați consemnează cîntarul public și libertul orașului care îl deservește³¹. De câteva ori transpare și faptul că desemnarea în asemenea demnități implica cheltuieli însemnate. L. Apuleius Marcus repară porticul unui templu³² și

²³ R. Ardevan, în *ActaMN*, XXI, 1984, p. 97—98. Cf. supra, nota 15 și 17.

²⁴ H. Daicoviciu, I. Piso, în *ActaMN*, XII, 1975, p. 159—161; *idem*, în *RevRHist*, XVI, 1977, 1, p. 156—157.

²⁵ Cf. supra, nota 15.

²⁶ B. Kübler, *op. cit.*, 436; W. Liebenam, în *RE*, V, 2 (1905), 1808; W. Langhammer, *op. cit.*, p. 45.

²⁷ Cf. supra, nota 15.

²⁸ B. Kübler, *op. cit.*, 434—435; E. Kornemann, *op. cit.*, 611—612; W. Langhammer, *op. cit.*, p. 43—45, 51—53, 62.

²⁹ Două inscripții funerare, cea a edilului Sextus Valerius Fronto și cea a quaestorului L. Valerius Rufus (IDR III/2, 452, 455), apoi inscripția votivă a lui L. Apuleius Marcus (IDR III/2, 11) și în sfîrșit cea care consemnează *statera publica* (IDR III/2, 14).

³⁰ IDR III/2, 11.

³¹ IDR III/2, 14.

³² Cf. supra, nota 30.

³³ IDR III/2, 7.

probabil din aceleași motive Aur. (?) Herculanus ridică din ruină și extinde tot un lăcaș de cult³⁴. Alte două inscripții atestă acțiuni similare, dar nu e sigur că au legătură cu desemnarea titularilor în magistratură³⁵. În orice caz, în epoca de înflorire a orașului asemenea magistraturi minore erau căutate și prețuite.

Totuși, este izbitoare slaba reprezentare epigrafică a edilității și quaesturii. Desigur, intrucitva este firesc să fie așa, după cum ne arată cele două *alba ordinis* conservate pînă azi, cel de la Canusium³⁶ și cel de la Thamugadi³⁶. Numărul celor care se opreau la quaestură pare foarte mic, mai mulți izbuteau să ajungă măcar edili, cei mai numeroși silindu-se să parcurgă întreaga carieră municipală. La Ulpia Traiana Sarmizegetusa proporția este diminuată și mai mult, probabil datorită uzanțelor locale. Mai întii, de puțința de a exercita pentru început doar una din ele, edilitatea ori quaestura. Apoi, după cum am văzut, magistraturile municipale inferioare apar cu precădere pe inscripții care consemnează un *cursus honorum* municipal; or, asemenea inscripții constituie o minoritate³⁷. Ne aflăm deci în fața unui exemplu clar de „subreprezentare epigrafică“; în general, „piramida epigrafică“ pare a fi inversul „piramidei sociale“.

Cercetarea magistraturilor municipale inferioare de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa confirmă caracterul roman occidental al societății și instituțiilor din capitala Daciei romane. Ea pune în lumină o lume avută, dar cu aspirații limitate și preocupări strict locale ori zonale, trăind *more Romano* și cultivînd valorile specifice societăților provincial-romane.

AEDILES UND QUAESTORES IN ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA

Zusammenfassung

Der Verfasser sammelt und studiert die Inschriften welche sich auf die niederen Stadtämter der dazischen Hauptstadt beziehen. Wir können 9 *Aediles* (siehe Tafel I), zu denen sich wahrscheinlich noch zwei Personen (IDR III/2, 14) gesellen, und 4 *Quaestores* (siehe Tafel II) feststellen. Die meisten Schriftzeugen stammen aus den ersten Jahrzehnten des 3. Jh. (Zeitalter der Severen).

Die Träger dieser Ämter sind alle lateinischer Herkunft und Zunge. Keiner von ihnen bekleidete öffentliche Ämter in anderen Ortschaften. Im allgemeinen dienten die Aedität und die Quaestur als Anfangstufe für eine Beamtenkarriere im Rahmen der Munizipalität; nur wenige bleiben hier stehen. Diese Magistraturen sind geschätzt und ihre Inhaber sind zu materiellen Opfern bereit um sie zu erlangen.

Niemals übte eine und dieselbe Person die beiden genannten Ämter aus (die Deutung der Inschrift IDR III/2, 116 muss verbessert werden). Wir glauben, dass man in Sarmizegetusa nur eine dieser niedrigen Magistraturen bekleiden musste, um das oberste Stadtamt zu erreichen. Auch so sind die Inschriftenzeugen wenige, es handelt sich um eine „epigraphische Mangelvertretung“ dieser beide Magistraturen.

³⁴ IDR III/2, 6, 23.

³⁵ CIL IX 338.

³⁶ Th. Mommsen, in *Ephemeris Epigraphica*, Berlin, III, 1877, p. 77 sq.

³⁷ R. Ardevan, *op. cit.*, p. 97—101, 109.